

*Szolnoki Tudományos Közlemények XI.
Szolnok, 2007.*

Dr. CSILLEI BÉLA

ESÉLYEGYENLŐSÉG NÖVELÉSE AZ „INTERÁLT OKTATÁSÉRT” PROGRAMBAN

Belép tehát a fiatal, pályakezdő pedagógus a tanterembe, ahol döbbsen veszi észre, hogy a padokban néhány – vagy talán jó néhány -, barnább bőrű, csillogóbb szemű, mozgékonyabb gyermek ül, és kíváncsian nézi az új tanítót. Ez az első találkozás pedig meghatározó, valamennyi résztvevő számára. A mai iskola itt, Kelet - Közép Európában, a tanulmányaikban és emberi kapcsolataikban egyaránt kudarc sorozatok helye jó néhány fiatal számára. Ezek a kisebb-nagyobb sérülést szerző, személyiségükben, származásukban megbántott fiatalok pedig viselkedésükkel gyakorta irritálják az őket tanító pedagógusokat. Az így létrejött konfliktushelyzetekből a tapasztalatok szerint mindig a gyerek kerül ki vesztesen. Sem otthon, sem a környezetében nem tanították az ilyen és ehhez hasonló problémákat kezelni, ezért többnyire tanácstalanul áll előtte. És sajnos a pedagógus sincs könnyebb helyzetben. A tanárképzés során el nem hangzik, hogy nehezen kezelhető gyerekekkel is találkozhat a leendő pedagógus későbbi munkahelyén. Tankönyvekben szó nem esik arról, más kultúrájú, szokás és hiedelemvilágú gyerekekkel nem lehet a hagyományos, tankönyv-ízű módon bánni. A gyűjtőhelye ezeknek a fiataloknak pedig a rosszul felszerelt iskolák, másutt be nem vált, kudarcélményekkel felvértezett pedagógusok és kisegítővé lecsúszott oktatási intézmények, ahonnan lehetetlen átlépni a normál iskolákba. Az ide bekerülő gyerekek középiskolai álmai hamarosan semmivé válnak. Érthetetlen és értékelhetetlen ismereteket tanulva találkoznak egy alulfizetett, fáradt-fásult, intoleráns pedagógustársadalommal. Napjainkra az iskolák mindinkább egységes követelményű tömegintézménnyé váltak, melyekben nincs mód az egyéni sajátosságok figyelembevételére. Ezt a körülményt ezek a hátrányos helyzetű, különösen a cigány származású gyerekek sínylik meg legjobban, hiszen őket óriási életmódbeli különbségek választják el a közmegegyezésben elfogadott átlagtól. Ennek a problémának a feloldásához pedig nélkülözhetetlen az iskola szerepe, a sajátos nevelés módszereinek és eszközrendszerének a felvállalása, az igényeiknek, lehetőségeinek megfelelő speciális szakképzés megszervezése. Végleges megoldást ugyanis csak ezeknek a gyermekeknek az iskoláztatása, sikeres előbbre jutása hozhat.

Bár az Európai Unió különös figyelmet fordít a szakképzésre, a piacképes szakmák elsajátítására, mind a nemrég csatlakozott országokban, mind pedig a csatlakozni kívánókban egyaránt tapasztalható, hogy az általános iskolában folyamatosan utolsó helyen álló, kudarcélményekkel gazdagon rendelkező, elégséggel átbukdácsoló azok, akik a szakképző intézeteket keresik. A kutatások azt igazolják, szakmunkástanuló az lesz, akit a társadalmi determinánsok erre a területre sodornak. Értékkorientációjukat, értékválasztásukat jelentős mértékben befolyásolja ez az indulás-indíttatás. A szakképző iskolákba felvett gyerekek túlnyomó többsége jelentős szociális, művelődési-műveltségi hátránnyal érkezik. Csonka családból, munkanélküli felnőttekkel, hozzátartozókkal körülvéve, folyamatos mindennapi konfliktusok kezelhetetlen hálójában, kitörésre képtelenül. Az a szociokulturális mező, mely társas viszonyait befolyásolja, eleve szükségleteiket is meghatározza. Marginális értékeik mentén haladva, gyakorta saját érdekeik ellen cselekednek. Közvetlen környezetük gyakorta regresszívebben befolyásolja tétova kitörési kísérleteiket. Ez a lét pedig a legtöbb hátrány újratermelésén alapul és tovább fokozódik a társadalmi mobilitás bezárulásának következtében. Ez pedig tovább mélyíti azt a meglévő szándékot, mely a lehetőségek terén elválasztja a tanulás folyamatában résztvevőket, hiábavalóvá téve minden igyekezetet.

A társadalom mobilizációs csatornája napjainkban is változatlanul a továbbtanulás, egy-egy korosztály megközelítőleg 85%-a szándékozik továbbtanulni. A maradék egy része képezhetetlen, szellemileg továbblépésre alkalmatlan, s napjaink munkanélküliségi mutatóit figyelembe véve még elhelyezkedési lehetőségük is kétséges. Jelentős részük az alapfokú képzésből is kimarad, lemorzsolódik, elkallódik. A tapasztalat azt mutatja, a középiskolákba bekerülő fiatalok, mintegy 15-a szintén kirostálódik. Összességében tehát a társadalom egyharmada, különféle okok miatt alacsony iskolázottságú, szakképzetlen, s ez elhelyezkedési problémákhoz, jövedelem és mobilitási – előbbre jutási hiányokhoz vezet. Mindezek különösen halmozottan jelentkeznek a gazdaságilag hátrányos helyzetbe került régiók cigány lakossága körében. Számos cigány fiatal, a családi háttere, indíttatása, motiváltsága miatt nem jut el az általános iskola befejezéséig. A kutatások igazolják, a 14 életévüket betöltötték egy része nem végzi el az általános iskolát, közöttük igen magas számban cigány fiatalok. A többiek között is vannak olyanok, kik elvégzik, de gyakorta bukácsolva, túlkorosan, konfliktusokkal terhelve. A végzettek egy része okulva tapasztaltakból, meg sem próbálkozik a továbbtanulással. A mégis szerencsét próbálók nagy része gyenge tanulmányi eredménye, az átélt kudarcorozat, másrészt hovatarozása miatt lemorzsolódik. A családi háttér visszahúzó erejét magukban hordozó gyerekek tapasztalva az általános iskola megkülönböztetését, nehezen zárkoznak fel a középiskolák elvárásaihoz. Így a közepes képességű, de ügyes kezű gyerek is otthon marad, tovább sodródik a lejtőn. A fiatalok tehát kapaszkodó, támasz és menedék nélkül maradván egy munkanélküliségtől sújtott társadalomban egyre jobban távolodnak az esélyteremtés folyamatától. Az alacsony iskolázottság ugyanis újra termelődik, melynek mind oka, mind következménye a többszörösen hátrányos helyzet. Az ebből való kilépés pedig, különösen egy koron túl, már szinte lehetetlen. Ezek azok a fiatalok, kik reménytelennek ítélték a további tanulást, a magasabb iskolai végzettség megszerzésének esélyét. Munkaerőpiac megjelenésük további konfliktusok forrása, hiszen képzettség, iskolai végzettség, megfelelő szakma híján még alkalmi jellegű munkavégzésre sem kapnak lehetőséget. Ezzel tovább

szaporítják az elkeseredett, depressziós, már a kezdetekkor sérült, esetlegesen a bűnözésre is hajlamos fiatalok táborát.

Az iskolázottság, szakképzettség, vállalkozó kedv és képesség, alkalmazkodóképesség, munkahelyi adaptációs képesség mind erőteljes meghatározói a munkaerőpiacnak. A szakmai kvalifikátlanság, az alacsony iskolázottság biztos következménye az innen történő kiszorulásnak. A változás elsősorban az iskolázatlanokat sújtotta, a szakképzetlenekeket, a megfelelő családi-gazdasági háttér nélkülieket. A nagyon rossz iskolázottsági mutatókkal bíró cigány lakosság mindenütt, az Európai Unióba újonnan belépett országok gazdasági átalakulásának első vesztese lett. Az érettségit adó középiskolában nem nőtt a cigánytanulók száma, melynek egyenes következményeként tovább szűkült a felemelkedés esélye. A cigány származású fiatal pedig, átbukdácsolva az általános iskola útvesztőin, már be sem kerül a középiskolába. Ha mégis, valami szerencse folytán felvételt nyer, hamar megérti, a sikerhez többnyire önazonosságának a feladása kell. A jelenlegi iskola merev rendszere kizárólag a beilleszkedést, a szokások, az életmód elfogadó magatartást teszi lehetővé. Ami ezzel ellentétes, csupán ellenérzést, vagy ellenállást vált ki. A bekerülő fiatalnak össze kell egyeztetnie egy-egy konfliktushelyzetben a két meglehetősen eltérő normát és cselekvésmódot, miközben a többség nem képes elfelejteni, vagy megérteni ennek kettősségét. Miközben az őket fogadó általános iskola tanulmányi színvonala gyakorta tagadhatatlanul alacsony, kevés esélyük van a cigánygyerekeknek arra, hogy továbbtanuljanak. Akik mégis megpróbálják, azoknak kettős nehézséggel kell megküzdeniük. Egyrészt be kell hozniuk azt a hátrányt, ami általános iskolájuk alacsony színvonalából következik, másrészt be kell illeszkedniük egy számukra idegen világba. Erre a beilleszkedésre akkor van több esélyük, ha egyszerre többen mennek jó barátok vagy rokonság gyermekei közül iskolába.

A CIGÁNYSÁG ÉS A HÁTRÁNYOS HELYZET

Kiindulópontja gondolkodásunknak az, hogy cigánynak lenni önmagában még nem azonos a hátrányos helyzettel. A hátrányos helyzet meghatározó tényezője gazdasági-társadalmi természetű (a szülők jövedelme, foglalkozásának társadalmi elfogadottsága, presztízse stb.) Tény, hogy a szociokulturális meghatározottság, a felnőtt családtagok alacsony iskolázottsága, rossz munkaerőpiaci pozíciója, egyének és családok gazdasági helyzete a cigány fiatalok esetében a befolyásoló tényezőknek csak egyik csoportja. A befolyásoló tényezők másik csoportja a közös etnikumba tartozás, s ez nem azonos a hátrányos helyzettel. A cigány kultúrához tartozás a többségi kultúra szempontjából jelenthet hiányosságokat. Gyakran hiányzik a tudatos, teljesítmény-orientált életvezetés, a "meleg" nevelés mellett a követelmények támasztása, kudarcűrő-képesség, nyelvi magabiztosság, beszéd- és íráskészség, írásbeliség, hatékony időkezelés, a viselkedés, fellépés biztonsága, a versengés iskolai, szakmai teljesítmények terén, kitartó, intenzív munka, belső-kontroll attitűd, rugalmasság, elméleti érdeklődés, önállóság, nyitottság. Ezek a hiányzó vonások azonban egyrészt nem mindig és nem feltétlenül a hátrányos helyzetben lévő cigány tanulók jellemzői, másrészt kiegészülhetnek olyan jellemzőkkel, amelyek kulturális többletként kiaknázhatók.

A CIGÁNY TANULÓK GYAKORI ISKOLAI SIKERTELENSÉGÉNEK OKAI

Napjainkban egyre inkább a versenyre képes és a versenyre képtelen társadalmi csoportok állnak egymással szemben. Az ellentét kiváltó oka az értékteremtő munka köréhez is kapcsolható, hiszen a különféle javakból való részesedés egyenlőtlensége már abból is következik, hogy ki dolgozik és ki nem. Mindez különösen szembetűnő a cigányság körében. Az életesélyek termelésének társadalmilag meghatározott formáiból végképp kiszorulnak a társadalmilag létrehozott előnyök elosztás útján, a másik pedig a munkaerőpiacon, az ott elérhető ellenszolgáltatások megszerzésének a kudarca körül. A cigányság munkaerőpiaci szempontból rendkívül hátrányos helyzetének, alacsony szintű munkaerőpiaci integrációjának egyik, bár nem kizárólagos oka az alacsony iskolázottságban: az általános iskolából való magas arányú lemorzsolódásban, a többségi társadalomhoz képest kis arányú szakképzettségben, valamint az elenyésző arányú érettségihez kötött középfokú képzettségben keresendő. Az eddigi kutatások egyértelműen bizonyították, hogy egyrészt a cigányság egésze, mint olyan, szenved iskoláztatási hátrányokat, másrészt ez a hátrány számtalan ok együttes eredőjének tudható be.

Egyik meghatározó ok a szociális helyzet, a cigány tanulók családi szocializációja, a cigányság és a többségi társadalom család által közvetített kulturális mintáinak különbözősége, másodsor pedig a nyelvi hátrányok, valamint a nyelvváltás nehézségei. Ez nemcsak kizárólag a lovári/romanesz nyelv másságát, hanem az un. alacsony szintű, otthon használt, szociolektus hátrányait jelenti. További szempont a tanulási motiváció kérdései. Több kutatás bizonyította, hogy a cigánygyerekek nem kevésbé rendelkeznek tanulási motivációval, mint a többségi társadalomhoz tartozók, de a nyelvi hátrányok, szegregáció idejekorán lerontja ezt a motivációs bázist. Sajnálatos szempont a hátrányos megkülönböztetés, valamint iskolarendszeren - és iskolán belüli szegregáció. Ez a hátrányos megkülönböztetés és a szegregáció nem feltétlenül tudatos az iskolai gyakorlatban, mindenesetre ennek következményeként a cigány gyermekek aránya a felzárkóztató és cigány osztályokban az indokoltnak mintegy ötszöröse. Erősíti a rossz helyzetet a jelenlegi pedagógiai gyakorlat, melynek értelmében a cigányok speciális oktatási-pedagógiai problémáira felkészült pedagógusok száma alacsony, elenyésző az ezirányú pedagógus-továbbképzési program, és nem kialakult a speciálisan cigány gyermekek teljesítménymérésének elve és gyakorlata. Végezetül pedig felháborodást és ellenszenvet vált ki az az iskolaszervezeti, iskolaszervezési megoldás, a hátrányos helyzetű csoportokra elkülönített alapok kezelésének intézményi gyakorlata, a szegregatív hatású cigány osztályok szervezése, az ilyen osztályokban tanítók kontraszelekciója, és a hiányzó vagy éppen előítéletes szülő-iskola kapcsolat.

Ma a cigány gyermekek túlnyomó része hazánkban olyan családban él, ahol nincsen aktív kereső, mivel a felnőttek túlnyomó többsége munkanélkülivé vált. A cigány gyermekek az anyagi feltételeket tekintve is hátrányos helyzetben vannak, a lakáskörülményektől az étkezésig. Közismertek iskolai teljesítménybeli hátrányaik is. Az iskolai tárgyak és oktatási módszerek nehezen illeszkednek a cigány családok értékeihez és attitűdjeihez. A családok az iskolától gyakran kevesebbet várnak, mint általában szokás: elsősorban az oktatást, a nevelésért a család tekinti magát felelősnek. Még a jobb anyagi körülmények között élő cigány gyermekek sem készülnek fel

a másnapi iskolai munkára. Nem készítik el a házi feladatot, otthon nem kapnak segítséget a tanulásban, nincs saját szobájuk, esetleg asztaluk, polcuk sem, ahol dolgozhatnak, és a tanszereiket tárolnák. Reggeli és uzsonna nélkül mennek iskolába, sokan éheznek. Gyakoriak a késések, a hiányzások, amit az magyaráz, hogy otthon kell maradniuk a kisebb testvérekre vigyázni.

Az iskola természetesen nem képes és alkalmas arra, hogy a cigány családok valamennyi hátrányát orvosolja. Maguk a pedagógusok sem tudnak sokat segíteni. Sőt az általános iskolák még az ezredforduló után is a szegregáció változatos formáit alkalmazzák. Egyes esetekben a cigány tanulókat a többiekétől ún. közegészségügyi indokkal választják külön. A leggyakoribb szegregációs gyakorlat az, hogy a cigánygyerekeket az enyhén értelmi fogyatékosok speciális iskoláiba irányítják. Ez azt jelenti, hogy a leghátrányosabb helyzetű családok gyermekeit, köztük a cigányokat elszakítják a kortársaik nagy részétől, kiveszik a „normál” közoktatás rendszeréből. A „felzárkóztatás” programja ilyen körülmények között ellentétébe fordulhat.

Esély a megoldásra

El kell érni, hogy a roma fiatalok jelentősebb arányban fejezzék be a tankötelezettségi kor végéig az általános iskolát, valamint olyan általános iskolai képzési modellekre van szükség, amely legalábbis nem növeli a cigányság hátrányait. Ezzel együtt olyan iskolai-képzési modellekre van szükség, amelyek keretei között tanulva a cigány fiatalok, az iskola (általános iskola, szakiskola, szakmunkásképző) befejeztével nagyobb eséllyel kerülhetnek be az érettségi adó középfokú képzésbe, valamint szerezhethetnek érettségihez kötött olyan szakmát, amely elhelyezkedési esélyt biztosít a munkaerőpiacon. Az ismert szegénységi csapdából való kitörés a cigányság számára tehát a képzési és foglalkoztatási feltételek együttes, komplex változását igénylik, ezért emelkednie kell az iskolarendszerű középfokú képzésben, az érettségit és szakmát adó képzésben való részvételnek. A képzettségbeli hátrányok csökkentésén túl olyan iskolarendszerű képzési modellekre van szükség – mint a szolnoki Integrált Oktatásért modell -, amely képessé teszi a roma fiatalokat, illetve pályakezdőket a további, önerőt igénylő tanulásra, valamint a munkaerő-felvételnél jelentkező, szegregációból adódó többlethátrányok aktív leküzdésére.

Merő illúzió tehát elvárni a pedagógusoktól, hogy sztereotípiáiknak, előítéleteiknek ellentétes módon viselkedjenek úgy, hogy meg se fogalmazzott törvényeknek illetve kampányok célkitűzéseinek tegyenek eleget. Ennek megfelelően némiképp át kellene alakítani a pedagógusképzést, illetve a külföldön szokásos módon a mesterségre való felkészítéshez ugyanúgy tartozzon hozzá a toleráns magatartás gyakorlása, mint egy másik kultúra másik életkorú tagjával való kommunikáció képessége. Minden pedagógusnak részt kellene vennie olyan önismereti tréningeken, amelyek foglalkoznak a félelem, az idegengyűlölet, a fajgyűlölet kérdéseivel az ezredforduló színvonalán. Enélkül a változtatás nélkül elképzelhetetlen a valódi párbeszéd elkezdése, hiszen célunk az, hogy a rasszizmus büntetendő, a „szemeremes rasszicizmus” kultúremberhez méltatlan, szégyellni való tulajdonsággá váljon. Nem elegendő a pedagógusokat „felvilágosítani”, megtanítani a romológiára, alig-alig változnak érzelmeik, indulataik, sztereotípiáik, testbeszédük. Amennyiben az adott iskolában erre szülői igény mutatkozik, a cigány nyelvet és kultúrát az iskolai oktatásban fel kell használni. Mint regionális

nyelvnek és kultúrának meg kell kapnia azt a tiszteletet, ami valamennyi kisebbségi nyelvnek és kultúrának jár. A nyelvoktatásnak nem lehet akadálya a hiányos írásbeliség és a képzett nyelvtanár hiánya. A pedagógus számára mind egyetemi, mind főiskolai szinten mielőbb lehetővé kell tenni, hogy ciganológia/romológia szakot, szemináriumot végezhesse. Mindez szükséges egy európai műveltséghez, a szakmai intelligenciához is - de nem pótolják a személyiségfejlesztő tréningeken és az irányított terepmunkán való részvételt. Alapvető jelentőségű, hogy a családok és az iskola között megfelelő kapcsolatok épüljenek ki. Ehhez meg kell nyerni a szülők együttműködését, támogatni kell őket abban, hogy belássák és elfogadják az iskolában szerzhető tudás fontosságát, társadalmi hasznosíthatóságát. Azokban az iskolákban, ahová sok cigány tanuló jár, legyen a nevelőtestületben vagy a kiegészítő személyzetben cigány kultúrájú, cigány etnikumú felnőtt is, aki segít közvetíteni az iskola és a családok között.

Az „Integrált Oktatásért” program modelliskolája

A cigányság jelenlegi nehéz helyzetének, szociális és kulturális állapotának problémája a múltban kezdődött, napjainkban is folytatódik és nem látható az a biztató jövő, amely megoldást hozhatna. Az iskolakísérletek és közöttük is az „Integrált Oktatásért” program a gondok egy kicsiny szeletére próbál megoldást találni, miközben az Európai Unió szigorú követelményeinek minden körülmények között meg kell felelni. Mint a modell egyik kidolgozója, bemutatom, hogyan élnek egymás mellett egy intézményen belül a cigány és nem cigány fiatalok, milyen demokratikus és türelmes pedagógia teszi lehetővé ezt a kiegyensúlyozottságot, ezt a megértő és toleráns légkört.

Tapasztalható, ezek azok a fiatalok, akik eddig reménytelennek ítélték a további tanulást, a magasabb iskolai végzettség megszerzésének esélyét. Tudják, munkát nem kapnak, hiszen képzettség, iskolai végzettség, megfelelő szakma híján még alkalmi jellegű munkavégzés sincs. Ezzel tovább szaporítják az elkeseredett, kiábrándult, már a kezdetekkor sérült, esetlegesen a bűnözésre is hajlamos fiatalok táborát. Munkabeállításuk, az ehhez szükséges pozitív érzelmi töltés esélyének biztosítása, a családi motivációk hiányának személyiség-fejlesztő, szorongásmentes iskolahálózat létrehozása, amely esélyt, lehetőséget ad, és amely az esélynövelés feladatát maradéktalanul meg is valósíthatja.

AZ ELŐÍTÉLET CSÖKKENTÉSÉNEK ÉS AZ ESÉLYNÖVEDELÉS LEHETŐSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

Sokan tudjuk, előítéletek nem azért élnek, mert a többségi társadalom türelmetlen, műveletlen, korlátolt, miközben a kisebbség dologkerülő és eltartatja magát, hanem olyan kölcsönös és kutatható okok miatt, amire már nemcsak a szakértők, de a problémával komolyabban foglalkozók is választ adhatnak. A kisebbség és a többség összeilleszkedésének valós szociális, kulturális, szokásrendi nehézségei vannak. Nem az előítéletek miatt van cigánykérdés, hanem a cigányság és a nem cigányság együttélésének valós problémái miatt. Az előítélet fogalmát a legegyszerűbben talán így mondanám: az előítélet valamely csoport tagjaival szembeni negatív érzelmi viszonyulás. Az előítélet tehát hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló ellenszenv, ami megmaradhat az érzések szintjén, de kifejezésre juthat a viselkedésben. Ma világosan látható, hogy az előítéletes magatartás leginkább a cigánysággal szemben nyilvánul meg. Se szeri - se

száma a cigányokkal kapcsolatos negatív, általánosító utálkozásoknak, a mélyen gyökeredző, meggyőződéssel vallott elképesztő elképzeléseknek. Magukat intelligensnek valló, iskolázott emberek erősítenek nap mint nap az olyan véleményeket, miszerint a cigányok nem szeretnek dolgozni, bűnözésre hajlamosak, családi pótlékra vadásznak stb. Pedig kimondhatjuk, nem az előítéletek miatt van cigánykérdés, hanem a cigányság és a nem cigányság együttélésének valós problémái miatt. A meglévő és kölcsönös előítéletek azonban csak fokozzák a feszültséget, szinte kilátástalanná téve a közeli megoldásnak még csak a lehetőségét is.

Amikor a cigányság kulturális autonómiájáról beszélünk, a legtöbb ember arra gondol, hogy ez csupán a hagyományokhoz, a népviselethez, a zenéhez való ragaszkodást jelenti. Azt a lehetőséget, amely biztosítja a cigányságnak a saját kultúrája megismerését, gyakorlását. Pedig valójában nem csak erről van szó. A kulturális autonómia a lehetőségek mellett egyben jogokat is jelent. Jogokat, amelyekkel a cigányságnak úgy kell élnie, hogy miközben saját életét próbálja jobbra fordítani, erősíti az együttélést a többségi társadalommal. Nem asszimilációval, legkevésbé pedig szegregációval, azaz elkülönüléssel-elkülönítéssel, hanem integrációval. Ez pedig annyit jelent, hogy az integrálódó felek mindegyike hozza magával saját értékeit, miközben megismeri, átveszi, adaptálja a másikat. Integráció, ami jelzi a cigányságnak, saját értékei létezők, megismerhetők és átadhatók. Ezért tartjuk fontosnak az oktatást, a tanulást, mert a polgárosodás egyik kiemelkedést biztosító útja az iskoláztatás. A cigányság a saját helyzetén úgy tud javítani, ha ismeri azt a hosszú utat, amely elvezetett idáig és képes megtervezni saját jövőjét. Ez pedig tanulással, ismeretszerzéssel és mindenekelőtt saját maguk – saját magunk -, megismerésével lehetséges.

A Dr. Hegedűs T. András Alapítványi Szakiskola, Középiskola, Esti Általános iskola és Kollégium egy a saját nemében egyedülálló kezdeményezés, egy példaértékű iskola, ami esélyt ad, talán utolsó esélyt a hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiataloknak egy szebb életre. Meggyőződésem, hogy ez az intézménytípus az előítéletek leküzdésének egyik hatékony eszköze. A tanulás, az esély a tartalmasabb életre, a közös és együttes előítélet-mentes iskoláztatás okán is vált iskolánk nemcsak hazai, de nemzetközi szinten is elismertté, elfogadottá. Az iskola már több mint 12 évvel ezelőtt jött létre. Sokszor, sokhelyütt leírták már, hogy az első tanévét 1996-ban kezdő szakiskola megalakulása a maga nemében egyedülálló és példa nélküli volt. A civil szervezetek a cigánysággal karöltve maguk hozták létre egy olyan oktatási intézményt, amely nemcsak cigány, hanem az ugyanolyan nehéz sorban lévő nem cigány fiatalok számára adott lehetőséget, esélyt. A szeptemberi tanévkezdés akkor 60 fiatalnak kínált alternatívát és lehetőséget, hogy szakmatanulással javíthassanak esélyeiken.

A jelenleg már 250 nappali tagozatos, valamint 200 esti és levelezős hallgatóval büszkélkedő iskola bejegyzett, állami normatív támogatással bíró, önállóan gazdálkodó intézmény. Az iskolát az „Integrált Oktatásért” közhasznú Alapítvány működteti. A nagy tekintélyű professzorról, az iskola egyik megálmodójáról elnevezett „Hegedűs” (mert a szolnoki diákság már évek óta így hívja) személyre szóló pedagógiai programú, változtatható szakmaprofilú, érettségit adó intézmény, amely vállalja a dolgozók általános iskolája program alapján tanulók oktatását is. Az iskolában a pedagógusokon és óraadó tanárokon kívül iskolapszichológus, gyermekvédelmi

szakember, szabadidő - szervező, pedagógiai asszisztensek, iskolatitkár, gazdasági ügyintézők, adminisztrátorok és takarítók is dolgoznak.

A szeptember minden évben a felzárkóztatás, a „beszoktatás”, a tudásanyag elsajátíttatásának megalapozásával telik. A pedagógusok ennek értelmében elsősorban az ismeretek felidézésével, a készségek és az általános műveltség megerősítésével, a képességek megismerésével foglalkoznak. A következő évben jön el a szakmai tantárgyak megismerésének időszaka. A tanulók megismerkedhetnek a pályorientáció, a baleset és munkavédelem, a gazdasági - és vállalkozási ismeretekkel. A második évben történik meg a csoportbontás is, egyrészt a fontolva haladók csoportjára, másrészt pedig a dinamikusan haladók csoportjára. Az év végi vizsgák határozzák meg, hogy ki milyen szakma tanulására alkalmas. A harmadik évben a szakmatanulás, a szakmunkásvizsga következik. Ennek keretében válnak az itt tanuló cigány és nem cigány fiatalok szakmunkássá, kezdenek meg érettségit eredményezhető továbbtanulásukat. A szakmát már megszerzett fiatalok nappali rendszerben két év alatt „begyűjthetik” az érettségit igazoló okmányt is, míg az esti-levelvezős képzés négy évig tart.

A modellértékű középiskolában a lemorzsolódás mindössze 10 - 15%-os, ami más szakiskolák mutatóit figyelembe véve elenyésző. A diákok többsége vállalja a kollégiumi életet, avagy az utazást, a bejárást, a nehéz körülmények közötti otthoni tanulást, a cél, a magasabb tudás megszerzése érdekében.

AZ ISKOLA NEVELÉSI PROGRAMJA

Az iskola az integrált nevelés – oktatás megvalósítása keretében lehetőséget biztosít a halmozottan hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiataloknak arra, hogy az iskola elvégzése után egyenlő esélyekkel induljanak egyéni életpályájukon. Általános műveltségükkel képességeiknek és lehetőségeiknek megfelelően eligazodjanak korunk információhalmazában és szakmai felkészültségükkel hazánkat mindig képviselni tudó, európai állampolgárok legyenek. A program filozófiája és gyakorlati lehetőségei biztosítják a megegyező elveken alapuló óvodák, iskolák létrehozását is. Ez a program jelenti egy olyan intézményrendszer és hálózat megvalósulását, amely az óvodától a felsőoktatásig megvalósítja a cigány és nem cigány fiatalok szegregációmentes együttélését, a tanuláshoz, a szebb élethez való joggyakorlati kibontakoztatását. A középfokú oktatásban a kilencedik osztálytól az érettségiig módot ad a halmozottan hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok számára a tanulásra, a továbblépésre, önbecsülésük megszerzésére, megőrzésére. A program egyfajta alternatíva az iskolát, mint intézményt sorozatosan kudarcként megélő fiataloknak. Az iskola nevelési programja az együttműködés elvét vallja, feladatait úgy szervezi meg, hogy azok szervesen illeszkedjenek a városi önkormányzat oktatáspolitikájába, szorosan együttműködve a fenntartóval és a társintézményekkel. Alapvető célja, hogy az alapító okiratban lefektetett alapfeladatokat megvalósítsa, a társintézményekkel való kapcsolatait erősítse.

Az iskola programja nagy figyelmet fordít arra, hogy a hátrányos helyzetűek az alapképességeik fejlesztése mellett megkapják esélyeik növelése érdekében a választott szakterületüknek és az

érdeklődési körüknek megfelelő fejlesztést. A nyitottság elve alapján a pedagógusok és az iskolát irányítók arra törekednek, hogy a bevált, hagyományos, valamint az új, változatos módszerek, eljárások összhangját megteremtsék a hatékonyság érdekében. Az iskola feladatellátásában igyekszik az egyensúlyra is törekedni, vagyis a nevelő-oktató munka során és a pedagógiai program összeállításakor egyformán nagy figyelmet szentel a hagyományos kultúra, a cigány népismeret oktatása mellett azoknak a tartalmaknak, amelyek az Európához való tartozást erősítik. Az életkori sajátosságokat, egyéni képességeket a gyakorlati munka során a pedagógusok figyelembe veszik, tehát a tanulók nevelését-oktatását az adott fejlettségi fokokhoz és egyéni képességekhez igazítják.

A nevelőtestület szerint csak a társadalmilag értékes és mindenkire érvényes normák betartásával és betartatásával, a személyi szabadság figyelembe vételével lehet egymásra odafigyelő egyéneket és hatékony, fejlesztő közösségeket nevelni. Az iskola az értékrendjét meghatározva hozzájárul a tanulók személyiségének fejlődéséhez, a személyes-, és szociális kompetenciák kialakításához, erősítéséhez. Az intézmény minden tevékenységével törekszik a minőségi munkára, a gyengébb pontok, hibák kijavítására. A hatékonyság, a minőségbiztosítási rendszer, az ellenőrizhetőség, az átjárhatóság érdekében egységes értékelési alapelvek szerint készült el a pedagógiai program. Kiemelt fontosságot kapott benne a személyiség - és képességfejlesztés, a szocializáció elősegítése, az egészségközpontú nevelés, az érték - és ismeretközvetítés, valamint a hagyományörzés is, cigány és nem cigány fiataloknak egyaránt.

A TOVÁBBI PEDAGÓGIAI FELADATOK

A személyiségfejlesztő nevelés alapvető célja, hogy a végzett fiatal az intézményből kikerülve önállóan, személyiségének belső feltételrendszere által hajtsa végre a konstruktív magatartásformákat. Az erkölcsi nevelés feladata az alapvető erkölcsi értékek megismertetése, tudatosítása és meggyőződéssé alakítása. Az értelmi képességek, illetve az önálló ismeretszerzéshez szükséges képességek kialakítása és fejlesztése, továbbá a világ megismerésére való törekvés igényének kialakítása az értelmi nevelés célja. Az emberi együttélés szabályainak megismertetése, a társas kapcsolatok fontosságának tudatosítása, az együttműködési készség kialakítása, valamint a kulturált magatartás és kommunikáció elsajátítása már a közösségi nevelés feladataként jelentkezik. Hangsúllyal bír az érzelmi és akaratnevelés, vagyis az önismeret felébresztése, a kitartás, a szorgalom, a céltudatosság, az elkötelezettség kialakítása is. Az állampolgári nevelésben elsődleges cél a szülőhely és haza múltjának és jelenének, a nemzeti hagyományoknak, egyáltalán a nemzeti kultúrának a megismertetése, emlékeink tisztelete, ápolása, megbecsülése. Végül különösen fontos feladat még az esztétikai nevelés, a munkára és az egészséges életmódra nevelés is.

Szintén további pedagógiai feladatként jelentkeznek a közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok. A közösségfejlesztés célja, hogy a közösség segítse az egyén fejlődését, képességeinek kibontakoztatását. Ide tartozik a diákönkormányzat intézménye is, amely a tanulók önrányító, önszervező közössége. A diákönkormányzatban a tanulók (pedagógus segítségével), saját fejlettségüknek megfelelő szinten önállóan intézik saját ügyeiket. Tevékenyen részt vesznek az

iskolai ünnepségek, rendezvények, vetélkedők, sportversenyek szervezésében, lebonyolításában; iskolai szabályzatok elfogadásában, véleményezésében. Fontos szempontja a pedagógiai tevékenységnek a beilleszkedési és magatartási zavarokkal küzdő tanulók hatékony segítése is. A tehetség, képesség kibontakoztatását segítő, a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos, valamint a szociális hátrányok enyhítését segítő tevékenységek képezik még szerves részét a programnak. Végül, pedig lényeges feladatként jelentkezik a tanulási kudarcnak kitett tanulók felzárkóztatása is.

A MŰKÖDÉSI FELTÉTELEK

Az iskola működéséhez szükséges személyi feltételek adottak, a 2007/08-as tanévben az engedélyezett tanulói létszám oktatásához – neveléséhez szükséges szaktanári és kollégiumi nevelői létszám biztosított. A főállású és az óraadó tanárokból egy olyan csapat alakult ki, akik vállalják az iskola céljait, feladatait, szellemiségét és alkalmasak az általánostól eltérő-az iskolába járó különböző képességű fiatalok integrált nevelésére - oktatására, és az ezzel járó többletfeladatok elvégzésére. A tanulók rendszeres egészségügyi felügyeletét a törvényeknek megfelelően iskolaorvos, fogorvos valamint védőnő látja el. A pedagógiai-szakmai problémák megbeszélése a továbbképzéseken, műhelymunka alkalmával, munkahelyi értekezleteken, valamint az alkalmoszerűen összehívott szakmai értekezleteken is történik.

Az Integrált Oktatásért programot a szakértők folyamatosan értékelik, módosítják, véleményezik. A kapcsolat az iskola és a tanácsadók között folyamatos és naprakész. Mindezek mellett komoly mértékben megnőtt az érdeklődés a hazai és nemzetközi szakmai körökben az iskola, a maga nemében egyedülálló program iránt. Pedagógusok, tanárjelöltek, egyetemisták végeznek szakmai gyakorlatot, készítének felméréseket a tanulók körében, eredményeiket megosztva az intézmény tanácsadóival. A Pécsi Tudományegyetem romológia szakos hallgatói, valamint a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kara hallgatói végzik itt gyakorlatukat. Nemzetközileg a brüsszeli EFECOT és a VOLENS szervezetek szakértői segítik szakmailag a program megvalósítását. Az OFA Közalapítvány, a Soros Alapítvány, a szakminisztériumok segítségével lehetővé teszi a program kiegészítését, a szakmai munka hatékonysága növelését, a regionális oktatási centrum feladatainak vállalását. Több nemzetközi projektben – Comenius, Leonardo, Socrates -, vesz részt, komoly sikerrel. A tanulói létszám folyamatosan növekszik. Tanulásuk segítése, a következő évfolyamok beilleszkedésének megkönnyítésére tovább folytatódnak a már megkezdett vizsgálatok.

A továbblépés útja a minőségibb tudást igénylő szakmákra történő felkészítés, valamint az érettségit adó program továbbfejlesztése. A felvett tanulók három - plusz két éves képzésben vesznek részt. Az első esztendő az alapozás, a felzárkóztatás, az általános műveltség megalapozásának időszaka. A másodév a pályorientációé és a felkészülés az esetleges alapvizsgára. A harmadik szakasz a szakmatanulás, a szakmunkásvizsga. Ennek keretében válnak az itt tanuló cigány és nem cigány fiatalok szakmunkássá, kezdenek meg érettségit jelentő továbbtanulásukat, javíthatnak munkaerő-piaci esélyeiken.. A Szakiskola a tanköteles fiatalok

oktatását közszolgálati feladatvállalással oktató intézmény, ezért a fenntartó Alapítvány megfelel a kiemelten közhasznú tevékenységet folytató minősítésnek.

AZ ISKOLA FEJLESZTÉSI PROGRAMJA

Az iskola fejlesztése az „Integrált Oktatásért” program elveiből adódóan jelenti a működő modell, a szakiskolai forma megerősítését, az érettségit adó intézményi fejlesztést, valamint a kisebbségi népismeret programja alapján történő etnikai iskolai feladatok vállalását. Ez a Szakiskolát, a Dolgozók Gimnáziuma nappali rendszerű, valamint esti-levelező formájának a létrehozását, megszervezését tartalmazza. A Szakiskola fejlesztése a 9.-10. osztály elvégzése utáni szakképzés skálájának bővítését, újabb, piacképes szakmák oktatását jelenti. Ehhez kapcsolódik a szakiskola számára törvényileg biztosított felzárkóztató évfolyamok megszervezése. Ennek során a 8. osztállyal nem rendelkezők intenzív képzés keretében szerezhetik meg az alapfokú iskolai végzettséget. Ezt követően számukra is lehetőség nyílik alapvizsgát nem igénylő szakmák elsajátítására. A 22. életév alatti fiatalok számára a 9. és 10. osztály befejezése, a későbbiekben az alapvizsga letétele ill. a szakképzettség megszerzése módot ad tanulmányaik nappali rendszerű formában történő folytatására. Az idősebbeknek az esti vagy a levelező képzés marad járható útnak. Számukra a meglévő, kidolgozott pedagógiai program tantervi része és az azt megvalósító, megfelelő tantestület ad lehetőséget. A program lehetőségei biztosítják a megegyező elveken alapuló általános iskolai tagozat létrehozását is.

Ez a program egy olyan intézményrendszer és hálózat megvalósulását jelenti, amely az általános iskolától a középfokú szakképzésen át felsőoktatásig megvalósítja a cigány és nem cigány fiatalok szegregációmentes együttélését, a tanuláshoz, a szebb élethez való joggyakorlati kibontakoztatását. A középfokú oktatásban pedig a kilencedik osztálytól az érettségiig módot ad a halmozottan hátrányos helyzetű cigány és nem cigány fiatalok számára a tanulásra, a továbblépésre, önbecsülésük megszerzésére, megőrzésére. A program egyfajta alternatíva az iskolát, mint intézményt sorozatosan kudarcként megélő fiataloknak. Ezáltal lehetővé válik számos kallódó fiatal visszaillesztése az oktatási rendszerbe, miközben a település érdekei is legmesszebbmenőkig érvényesülnek. A program – a megfelelő feltételek megléte esetén –, képes választ adni nemcsak a régió, de akár hazai ill. nemzetközi méretekben is a jelentkező problémákra.

A szolnoki önkormányzat részvételét a programban az iskolaépület jelképes összegű bérbeadása és a közoktatási megállapodás megkötése jelzi. A kollégium építése a Phare program keretében valósult meg. A támogatásból egy 80 kollégistát fogadó tehetséggondozó családi otthon készült el, amely kiemelt módon segíti a fiatalokat a szakmaszerzésre, az érettségre történő felkészítésben. Az elmúlt tanévben 56 fiatal szerzett érettségit, közülük 13 tanul most felsőoktatási intézményben. Az ezt megelőző évek érettségizettjei közül is többeket vettek fel, ma mindannyian főiskolai hallgatók. Jelenleg is sokan vágnak neki a szakmunkásvizsgának, két végzős osztálynyi tanuló pedig a érettségi megmérettetésének. És jelentős előrelépés, hogy a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kara kihelyezett tagozatot indított ebben a tanévben ifjúságsegítő képzésben több, mint negyven hallgatóval. Esély tehát van.

Az iskolában tanuló 250 diák mintegy fele cigány. A pedagógusok közül pedig heten, akik mellett még másik nyolc dolgozó vallja magát cigány származásúnak. Ez az iskola magas szintű toleranciát hangsúlyozó stílusa szempontjából nagyon fontos. A pedagógusoknak figyelemmel kell lenniük a tanulók kulturális különbözőségeire, bele kell tanulniuk abba, hogy a másik esetleg miként gondolkozik másképpen, mi az, ami számukra esetleg természetes, de másokat megbánhatnak ezzel. A fiatalok kudarcainak jó része éppen a nem megfelelő nevelői magatartás és munka következménye. Az iskola pedagógiai felfogása értelmében a gyerekek nem annyival lesznek többek amennyit megkapnak, hanem szemléletben, életfelfogásban és gyakorlati megoldáskeresésében. Ahogy a program vallja:

„Ha a gyerek eltávolodott az iskolától, az iskolát kell közelíteni hozzá.”

A különféle pedagógiai kísérletek egyik lehetséges válasza azt bizonyíthatja, ezek a fiatalok megváltoztathatók. A másik, hagyományos út ennek ellenkezőjére adhat feleletet. Mindkét megoldás társadalmi szempontból létező és egyfajta megoldást sugall. Következtetései a továbblépést segíthetik elő. Ha azonban a harmadik eshetőség nyer teret, amely ezeknek a pedagógiai-módszertani kísérleteknek és az intézményeknek a működése ellehetetlenülésével, a szakiskola felmorzsolódásával bizonyítja, hogy a társadalomnak nincs szüksége arra, hogy ezek a gyerekek felzárkózzanak, annak következményei beláthatatlanoké. Ha a hangzatos programokat készítő-készítettő döntéshozó tényezők teljes közönyükről biztosítják az iskolakísérlet, mindent elkövetve annak érdekében, hogy ezek a fiatalok saját szocio-kulturális környezetük rabjaiként éljék le életüket, a változás legcsekélyebb reménye nélkül, akkor valóban baj van.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Allport, G. W. (1975): *Az előítélet*. Gondolat, Budapest.
2. Csillei Béla - Kerékgyártó T. István (1998): *Kísérlet és modell*
3. Új Pedagógiai szemle, július-augusztus. 81-90 l.
4. Forray R. Katalin - Hegedűs T. András (1998): *Cigány gyermekek szocializációja*. Aula Budapest.
5. Forray R. Katalin (2001): *Kisebbségi jogok és oktatás Magyarországon. Dialógus*. 1. február. 36 - 49.
6. Glatz Ferenc (1999, szerk.): *A cigányok Magyarországon*. MTA Budapest.
7. Hegyesiné O. É.- Bohn K. – Fleck G. – Imre A. (2001, szerk.): *Modellprogramok hatékonysága a középiskolás roma fiatalok körében*. Világbank - NGO tanulmányok, Budapest.
8. Kerékgyártó T. István (2003): *A cigányság életvilágáról. Dialógus*, 2. november.sz. 53-64.
9. Ladányi János – Szelényi Iván (2000): *Ki a cigány? Cigánynak születni*. Tanulmánykötet. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
10. Liégeois, J. – P.(1998): *Romák, cigányok, utazók*. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Budapest.
11. Vekerdí József (1989. szerk.): *Erdős Kamill cigánytanulmányai, Békéscsaba (Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai Szerkeszti: Dr. Czeglédi Imre 78. sz.)*